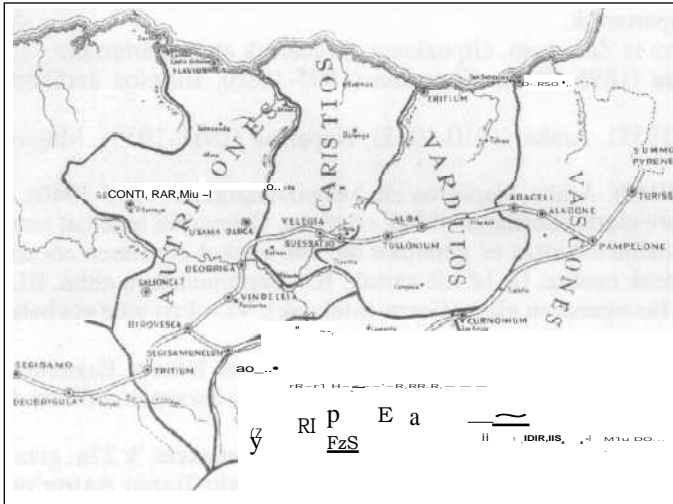

ARTZAINAK

EUSKALDUNEN LEIÑUAK

ERRONKARI'tik Egoaldera

EUSKALDUN AZTARNAK II

EUSKALDUNAK KANPOTARREN BEGIETATIK

Euskal Taldeak

– Euskaldunen arteko bereiztesunak eta taldeetan banatzea, erromatarren lana izan zan. Erki edo tribuetan banatu zituzten: Akitaniarrak ifaraldean eta Vascones egoaldean. "Baskunes" izena, indoeuropeoak ipiñitakoa omen da eta "arroak" edo "aundiak" isan nai duela itz orrek. "Baskunes"setik "Vascones"era ez da orrelako alde aundirik. Baskunes edo Vascones, Naparroaldean bizi izan ziran Pirene mendartearen egoaldeko babesean.

– Eta, Varduli?

– Oiek, oraingo giputzak ziran eta Gipuzkoa eta Araba'ko zati bat artzen zuten Kantabria mendiraiño. Carsti, beriz, Bizkaia eta Araba'ko beste zati bat. Autrigoni ziran, Bilbotik sartalde eta egoaldean bizi ziranak.

– Izen oiek erromatarrek ipiñitakoak al dira?

– Ez dakigu orrela aurkitu ba'zituzten ere. Dana dala,

eurok zabaldu zituzten munduan zear izen oiek. Erkirik garrantzitsuena, ezpairik gabe, Akitania'koa izan zan. Pirene-menditik gora, Garona ibaia itxasoan murgiltzen dan arteko lurralde zabalak; baña, egoalderagokoen izena Vascones izan zan. Eta ortik sortu ziran Wasko, Uasko, Vasko eta Eusko.

Vascones

– Nundik nora bizi ziran Vascones oiek?

– Oiratzun'dik asi eta Calahorraraiño; andik Jaca'ra... Alde oiek guztiak Vascones'enak ziran. Gogoan izan bear degu arazo onetan bazirala Naparroan "ceca" edo diru inprimatzalleak Baskunes edo Barscunes izenekoak.

Varduli

– Plinio'k Varduli esaten die; Mela'k Vardulli; Ptolomeo'k Warduli; Estrabon'ek Bardietari, Barduetes eta Bardetuai... Gizajo onek ezin zituen geure izenik asmatu eta gorroto zien... "Bar" orrek indoeuropeoz Marca, Estrema

edo Ertza esan nai omen du; ala ba'da, Barduli izango lirazke Vascones'en azken ertza edo azken muturra. Eta orren itxura apur bat badu; geroago ere Gipuzkoa (Varduli edo Barduli) Pronvincia Vasconozita (Vascongada) zan, geure euskera aien (Vascones'en) euskeraren antzekoa bait da.

– Deva ibaitik aurrera bizkaiera dator.

– Orixe ba; bizkai berba ez dago vasconizatua; beste era batekoa da eta Bizkaia ez da sekulan Provincia izan, Señorío baizik. Bizkaiera oraindik vasconizatu gabe dago. Oraingo aldi onetan Batuak egingo du erromatarrek berberak ere egin ez zutena: Bizkai berba vasconizatu; Bizkaia, Provincia Vascongada biurtu.

– Orixe bai izango dala benetako marka.

– Varduli onek oraingo Gipuzkoa, Araba'ko zati bat, beeko Kantari mendarteraño ziran. Kostaldean, berriz, Oiartzun'dik Deba'raiño; eta Oiartzun'dik egoaldeko Arakil'era, andik Estella'ra eta Los Arcos'etik, Kantauri maldatik Trebiño'ra eta, Vitoria-Gazteiz zear, Deba ibaiaren ballaratik, itxasora.

– Eta, Cariati'ak?

– Caristi (Carietes edo Caristoi, griegoz); auen errialdea Deba ibaiaren sartalderutz, Bilbao'raiño zan. Baña, Araba'n Trebiño'ra sartzen zan Araba'n dik, eta Miranda de Ebro'ra. Sartaldeko mugak, auek ziran: Nervioni ibaia, Orduña'ko aitza eta Arkamo'ko mendiak.

– Eta, Autrigoiak?

– Ifaraldean, Nervion'dik Santoña'ra; egoaldetik, Miranda'raiño eta, Haro'tik zear, Burgos'era sartzen ziran. Anson ibaia, Villarcayo eta Bureba inguru guztia artzen dute Burgos'eraño berriro. Varduli eta Caristi'en, biak alkar artuta, lurraldea baño zabalagoa da Autrigoi'ena.

– Eta, Berones?

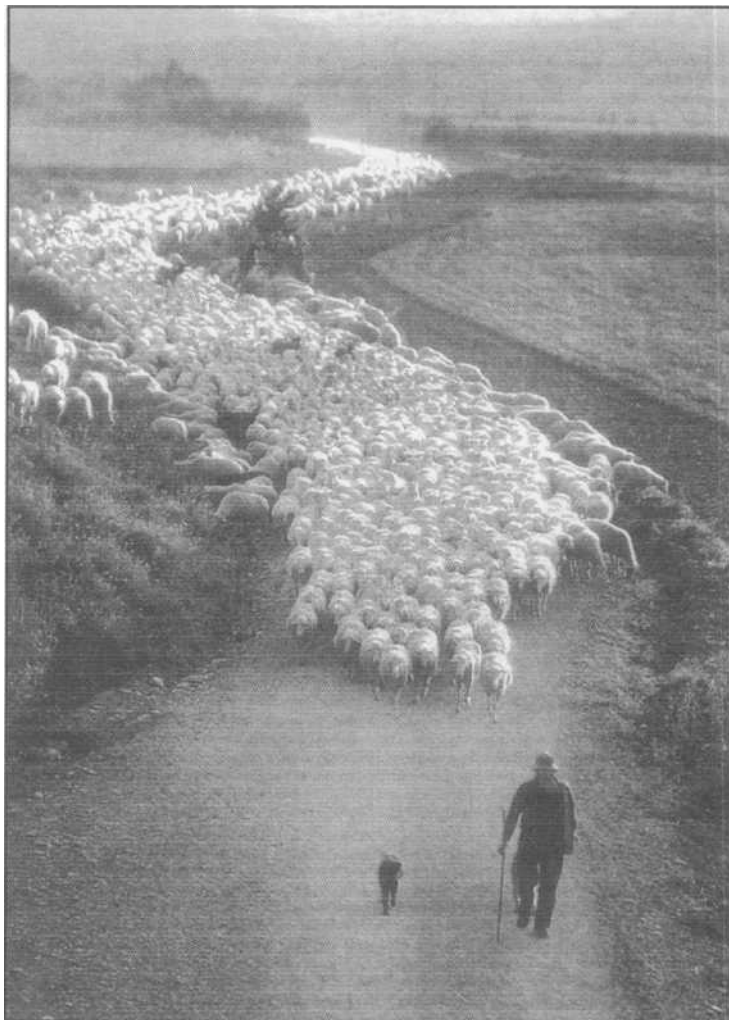
– Vascones, Varduli, Caristi eta Autrigoiak, giztiak dite muga Berones'en lurraldeekin. Auek, kelta edo keltoi izenekoak dira... Ibero erriak eraso jo zutenean auren aurka, besteak Santander eta Galizi aldera bota zituzten; baña auek Errioxa'n kokatuta gelditu ziran, Kantauri mendartearen babesean...

– Eta, nun topa dituzu xeetasun oiek guztiak?

– Sánchez Albornoiz jaunak dakarzki bere Mapa de los Territorios Tribales izeneko liburuan... Erriak ere aitatzen ditu erki bakoitzeko; baña, esan dezagun erri guztiak dau dela erromatarren bide nagusietan: Burdeos'tik Astorga'ra-ko 34 bide nagusian; Tarragona'tik Astorga'koan (Bribieska aldean alkartzten dira bi bide onek); eta bien artean, Naparroa'n zear, dauden beste txikiagoetan. Berones'enak ere barruan direla. Kosta-aldean, berriz, Oearso (Bidasoa), Tritium Tuboricum (Deba) eta Flaviobriga (Nervion); zillar meatzak, ura ugari eta burni meatzak aitatzen dira; Forua, oraindik ez.

Euskaldunekin ar-emanak artzaaien bidetik.

– Gure errian sartu ziran jaun berri onek, beurok sortutako bide berrietatik daukate nundik bertako jendearekin ar-emanetan jarri: Tarragona'tik Oiartzun'era: Burdeos, tik Astorga'ra Araba eta Naparroa'n zear... Beste bidea, itxasotik zetorren: Baiona, Bidasoa, Gernika, Nervion-Flavio-

ARTALDE BIDEAK

briga... Tarte orretan, kaiak ugari... Auek ziran erromatarren gudaroste eta merkatariek erabiltzen zituzten bideak, mendietako bide zaarrekin zer ikusi ez zutenak; artzaaien bide auek bestelakoak ziran, mendirik-mendi zebiltzenak.

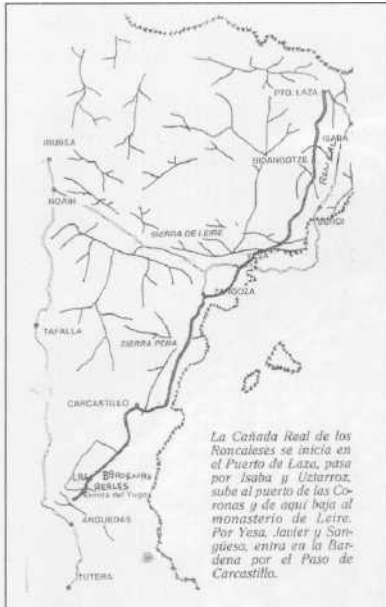
– Pirineetako bi maldak artzaiez beteta daude gaur ere.

– Bai, ala da, beteta daude eta orrela egon ziran orduan ere. Iparaldera Akitanian zear, eta egoaldera Ebro'ren ibarrean zear. Mendi nagusi orrek ematen ditu Euskalerrian beste mendi txikiagoak ugari: Aralar, Aizkorri, Urbasa, Entzia, Gorbeia eta abar. Batzuen urak Kauntauri itxasora doaz eta besteenak, Maditerrane itxasora... Bide oietatik beti ibilli dira artzaiek.

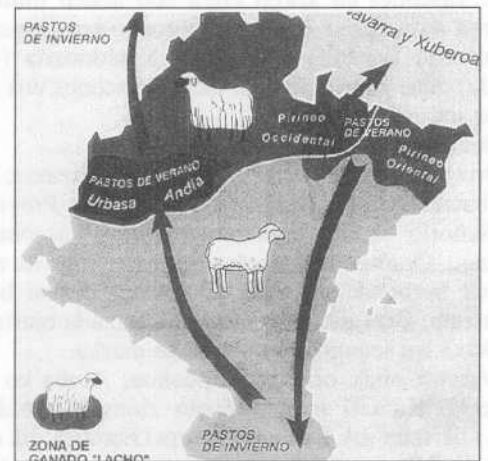
– Bada oraindik Pirinee menditik beera datorren orrela-ko bidea.

– Karkastelutik aurrera Bardenas Reales'etara datorrena eta Cañada de los Roncaleses deritzana. Bestelako mendietatik Kantauri itxasora, bide motzak dira orren aldean. Araba eta Naparroa'koak luzeago, Ebro'runtz. Bide auetatik erromatarrek ere ibiltzen ziran... Dana dala, gure artzaiek menditik jeisten ziranean, an egiten zuten topo kultura berri onekin.

EUSKALDUNAK

ARTALDE BIDEAK

—Eta, orduan, zer gertatzen ote zan artzai aien buruetan?

—Kultura eta indar berri auen aurrean, txundituta geldituko ziran, Agripa'ren irulerroko "trirreme" aien aurrean kostal-dekoak gelditzen ziranen antzera... Ez zan berdin "canoa monoxila" bat erabili edo "trirreme" aietako bat... Artzaiek urtearen erdian mendi-gallurretan ibilli arren, neguan beera jetxi bearra zeukaten eta, nai ta nai ez, kultura berri arekin topa bear...

—Berdin gertatuko zitzaizen Saltus Vasconum aietakoei ere...

—Oiarzun'go Arditurriko meatz zuloak eta ango jendetza lanean ukusita, ao-zabaladik egongo ziran begira... Ura ez zan mendiko bakardadea! Ango zarata, ango gurdi eta zamari, ango amaigabeko joan-etorri, ango soldadu-talde, ango Irun eta Bidasoa'ko etxe eta, aberregabeko aberastasanak...!

—Ura ez zan ardiek ematen zuten aberastasanaren antzekorik...!

—Berdin gertatuko zitzaizen Forua-Gernika, Nervion eta Flaviobriga'ko ingumarietako jendeari. Europa, Asia eta Afrika'ko jenero guztiak zetozen erromatarren gurdietan... Mundu osoaren emaitzak saski berean... Oraindik ere arzulotetan bizi ziran aiek, ao-zabalik begira-begira egongo ziran, ezpairik gabe, ainbeste gauza eder ikusita.

—Araba'ko Iruña'n bada arlosa bereizi bat.

Arlosa arek onela dio: "Rhodanus Atilii F. Servos "Anul Tychia" uxor "Illuna" Socra...". Emaztearen izena "Ttikia" eta amagiarreba "Illuna"... Benetako izennik ere ez: Txikia eta Illuna... Biak ziran euskaldunak, emaztea eta onen ama; baña, izenik gabeak; senarrak, berriz, bai: Rhodanus Atilii'ren Semea. Aiek euskaldunak eta au erromatarra edo bestela erromanizatua. Zer aide batetik bestera...

—Nor ote zan Rhodanus ori?

—Soldaduzka utzitako gudari zaarren bat eta arlosa bat jasotzeko aria ondasun bazuena. Gudaritza ondoren ezkonitzen ziran, agosto'ren garaian; baña, Adriano'k (Margarita Ycenar: "Memorias de Adriano", Barcelona, 1986, 102 orrialdean) asmo berri bat artu zuen, tokien tokiko jendea-kin gudariak ezkon aal izateko baimena ematea. Orrela, lurak eskeñiz, bakoitzak bere lurak zaintzen obeto sasia-tuko zirelako... Gañera, gudarozteko ofizialek euren atse-denerako zeuskaten ainbat egoitza eder, soldadu zaarren ostatu eta gaxotegi biurtu zitun...

—Ez da bat ere arritzeko Araba'ko gazteluan orrelako soldado zaarren bat aurkitzea eta bertako emekumearekin ezkondua egotea...

ARRINDA'TAR ANES